

VEJEN TIL DANSKERNES HJERTER

GEDERNES SPISE

Det hele starter ifølge legenden med en flok sultne geder i det østlige Afrika. Den etiopiske hyrde Kaldi driver i 900-tallet sin dyreflok rundt blandt høje træer i områdets gølge bjergegne. Der er ikke meget at spise, men gederne finder alligevel stor fornøjelse i nogle små mørkerøde bær fra de pyramideformede træer, som vokser overalt i højlandet.

Kaldi opdager, at gederne bliver mere livlige efter at have spist bærrerne, og beslutter sig derfor til selv at smage på dem. På egen krop kan han mærke den opkvikkende fornemmelse. Siden begynder andre etiopiere at spise de søde, mørkerøde kaffebær, og de finder på at tygge de rå, grønne frø - altså bønnerne inde i de røde bær - som også virkede stimulerende. Historien beretter, at omrejsende hyrder blandede kaffefrø med fedt og krydderier til en slags energibarer, som de spiste i de perioder, hvor de var langt væk hjemmefra.

Uanset om fortællingen om gedehyrden er sand eller ej, anser kaffehistorikere såsom amerikanske Bennett Weinberg de etiopiske folk for at være de første til at dyrke kaffeplanten og indtage dens bær. Forskerne formoder, at etiopierne blev så glade for deres opdagelse,

at handelsmænd bragte bærrerne i små træbåde over Rødehavet til den yemenitiske havneby Mokka, der siden har lagt navn til netop stærk kaffe i små kopper.

Fra Yemen spredte kaffeduften sig til Egypten, Syrien og Tyrkiet, og det er i dag uklart, om ordet kaffe stammer fra det arabiske *qahwa*, som oprindeligt betød sød vin, eller om det faktisk trækker tråde helt tilbage til de sultne geder i den etiopiske provins Kaffa.

Mere sikkert er det, at driftige venetianske stor-købmænd og nøjsomme kristne pilgrimme i begyndelsen af det 17. århundrede bragte den ristede kaffebønne med sig fra Arabien til Europa. Alle udskibningssække blev i Mokkas havn møjsommeligt kontrolleret af tolderne, der skulle sikre, at ikke en eneste grøn bønne blev lastet. Alle blev de ristet eller kogt, da araberne for alt i verden ville undgå, at kaffefrø, der kunne spire, nåede frem til nye egne. Og dermed ødelægge deres lukrative forretning.

STJAL SKUD FRA SOLKONGEN

Etiopien og Yemen havde nemlig på den tid en form for monopol på at dyrke kaffe. Alligevel lykkedes det en hollandsk handelsmand at få fingrene i nogle kaffeplanter i Yemen og smugle dem til Amsterdam, hvor de blev dyrket i væksthuse. Byens borgmester kunne derfor i 1714 forære solkongen, Ludvig 14. af Frankrig, sin første kaffebusk, som blev plantet ud i den kongelige botaniske have Jardin des Plantes midt i Paris.

Ni år senere fik den franske flådeofficer Gabriel de Clieu en forretningside. Ifølge sin selvbiografiske

beretning *Année littéraire* fra 1774 stjal han nogle af kongens planteskud og flygtede over Atlanterhavet til den caribiske ø Martinique. Her etablerede han snart en stor kaffeplantage, og han endte som en holden mand beriget af de mørkerøde bær. Kaffeplanterne blev herefter udbredt til franske, hollandske, spanske og britiske kolonier i blandt andet Indonesien, Central- og Sydamerika, Jamaica, Mauritius og Kenya. Og kaffen fortsatte senere sin rejse til Vietnam, Kina og Australien.

Allerede i 1665 nævnes den orientalske drik for første gang i København, hvor lægen Thomas Bartholin i et brev som svar til en udenlandsk kollega skrev, at ”den giver Madlyst og gjør aarvaagen”. Bartholin havde en fremtrædende plads i lægevidenskabens historie og påviste blandt andet eksistensen af lymfesystemet. Han skrev talrige afhandlinger og kommentarer om vidt forskellige emner lige fra fabeldyret enhjørningen til den eksotiske kaffe. I begyndelsen blev de skarpe dråber nemlig betragtet som en slags medicin og var en populær drik ved de europæiske hoffers.

Nogle år senere skrev redaktøren af avisen *Den danske Mercurius*, Anders Bording, at noget nyt og sært var kommet til de nordiske lande. ’Sukkerlade’, ’the’ og ’koffi’. Han var dog meget i tvivl om de gavnlige effekter ved kaffe og opfordrede danskerne til at fravælge det fremmede, kaffen, til fordel for øl og vin. Den var nok ikke gået i dag.

Anders Bordings skepsis var muligvis påvirket af hans rolle som talerør for enevælden. Bording var kongens lydige undersåt, og trykkefriheden lå hundrede

år længere fremme i tiden. I det 17. og 18. århundrede begyndte der dog at dukke kaffehuse op i mange europæiske byer såsom Venedig, London, Hamborg, Wien – og København. Vi ved ikke meget fra den tid i Danmark om, hvem der drak den nye drik, hvordan og hvorfor. Men prisen var særdeles høj, så den må have været forbeholdt de velstillede.

FORBUDT FOR BØNDER

Kaffe var således et statussymbol, der signalerede tilhørsforhold til eliten – kongen, hoffet, adelen og det bedre borgerskab. I sin bog *Den danske kaffehistorie* fra 2015 nævner Annette Hoff, at Øresundstolden i 1681 registrerede den første lille last kaffebønner om bord på et skib fra Amsterdam til København. Og importører måtte fragte kaffen til Danmark fra andre lande, da forsøg med at dyrke planten i de danske kolonier såsom Dansk Vestindien i Caribien og på Guldkysten i det nuværende Ghana var mislykkedes. De danske kolonister dyrkede i stedet sukkerrør og handlede med slaver. En anderledes grum historie.

Danskerne kastede kaffen så ivrigt i svælget, at det efterhånden kom til at belaste nationaløkonomien, hvor store summer årligt flød ud af landet ved importen af kaffe. Mens kongen nok undte sine faste støtter i hovedstadens elite en kaffetår i ny og næ, ønskede han ikke at se den importkrævende skik udbredt til bondestanden, som udgjorde mere end tre fjerdedele af den danske befolkning, også selv om bønderne kun havde råd til

kaffe i meget beskeden målestok i 1700-tallet. Forbruget var alligevel steget støt.

Det var baggrunden for danmarkshistoriens første kaffeforbud. I 1783 indførte den enevældige kong Christian 7. ” Forordning, anlangende Overdaadigheds Indskrænkning i Bonde-Standen”. Kongen begrundede forordningen med sagens økonomiske karakter. Han mente, at indkøb af luksusvarer ville forarme bondestanden, samtidig med at det ville skade handelsbalancen, når pengene havnede i udenlandske købmænds lommer frem for at forblive i Danmark.

Loven forbød helt enkelt bønderne at drikke kaffe og vin og pålagde dem i øvrigt at nøjes med de ting, som kunne produceres inden for landets grænser. Forbuddet gjaldt ud over kaffe derfor også silketøj og sågar større bryllups- og barselsgilder. Et bondebryllup måtte ikke vare længere end en dag med højst 32 gæster, og blev forordningen ikke overholdt, vankede der en klækkelig bøde. Sognefogeden skulle anmelde brud på loven til herredsfogeden, som sørgede for at dømme den kaffetørstige kaffesøster, der måtte bøde så meget som en rigsdaler. Halvdelen tilfaldt sognets fattige, mens sognefogeden snuppede resten.

I 1799 måtte kongen dog trække forordningen tilbage, efter at bønderne var blevet løst af stavnsbåndet, og hoveriet var ophævet. Selvejrbøndernes frihed til at forsøde livet med kaffe kunne ingen konge længere begrænse.

KAFFEKVINDERNE KOMMER!

De nye drikkevaner i Danmark i det 18. århundrede medførte et opgør med datidens drikfældighed, hvilket blandt andet omtales af en af tidens store forfattere, Ludvig Holberg. I sin berømte komedie *Barselstuen* fra 1723 fremfører han, at kaffe har nytte i kampen mod de alkoholiske drikke som lutendrank, likør og vin. Tidligere kom kvinder ofte overrislede hjem fra de mange barselsvisitter, mens de nu selv efter 10 visitter kom ædru retur. Og det satte ægtefællerne pris på.

Holberg var ikke den eneste dansker med blik for, at kaffe kunne erstatte alkohol som socialt bindemiddel. Et par århundreder senere stiftede den indremissionske lærerinde Lene Silfverberg i 1907 foreningen Københavnske Kvinders Kaffeogne, KKK, for at bekæmpe øldrikkeriet blandt byens arbejdere.

De kjoleklædte kvinder trak deres små, skrumlende kaffeogne over brostenene og tilbød billig kaffe og lidt mad ved de store arbejdspladser og på centrale torve i byen. Det gav arbejderne et alternativ til den let tilgængelige spiritus og alle øllene, og foreningen uddelte sågar billetter til gratis kaffe blandt arbejdsløse - op til 200.000 billetter på et år. I 1935 havde foreningen hele 44 kaffeogne, solgte over 15.000 kopper kaffe hver dag og var et velkendt element i det københavnske bybillede.

For arbejdere på mindre arbejdspladser såsom værksteder, vognmænd, flytteforretninger, kulinde og tømrerfirmaer var der typisk ikke fælles kantineforhold. Derfor valgte arbejderne ofte lokale

værtshuse, der udskænkede alkohol, når de skulle afholde deres frokostpauser. Men i 1930'erne fik københavnernes et nyt alkoholfrit alternativ i form af kaffebarer med hurtig servering til morgen- og frokostkaffen. De åbnede klokken 5 eller 6 om morgenen, så chauffører, håndværkere og flyttefolk kunne nå at få en kop kaffe og en mad før arbejdet, og lukkede først igen klokken 15 efter eftermiddagskaffen.

De kunne holde priserne nede med stor omsætning og lille avance, selv om konkurrencen ikke var populær blandt de lokale værtshusholdere. Men den stigende efterspørgsel efter de mørke, aromatiske dråber er ofte blevet udfordret gennem årene, og især i krigstid.

DET ER RICH'S

Krige og konflikter har altid vanskeliggjort transport af varer, særligt langvejsfra, og derfor er det flere gange i historien blevet nødvendigt at introducere kaffesurrogater i form af erstatninger eller tilsætninger til den importerede kaffe.

Under Napoleonskrigene blokerede englænderne den danske udenrigshandel fra 1807-1814. Det var slemt for dem, som måtte undvære deres vanlige kaffetår, men det blev skæbnesvangert for de danske sømænd, som transporterede bøtterne over Atlanterhavet fra blandt andet Holland til Danmark. Min kones tipoldefar, Jens Krog, var en af dem, der sejlede med kaffe. Skipper Krog, som han blev kaldt, kom fra Nørre Bjerst ved Kolding og var understyrmand på briggen *De tre Brødre*.